

Gárdonyi alkotóművészete: Magyar Örökség

Gárdonyi Géza hat nyelven tájékozódott, gyűjtötte írói forrásbázisához az anyagot. Titkosírásának kalligrafikus „tibetüit” csak 1969-ben tudták megfejteni. Az Akadémia is tiszteleti tagjának választotta. A magyar reformkor legfontosabb intézményében, „A legkülönb társaságban”, valaha egy asztalnál ült „mind, aki számos; / Az asztalfőn maga Arany János.”

Gárdonyi posztumusz Magyar Örökség Díjának átadó ünnepségén (2021. szeptember 25-én) az Akadémia dísztermében a laudáció tételmondatokban is jogos dicséret, örömhír, biztatás titokfejtő újraolvasásra és újraértelmezésre. Örömműnnp a szépen lombosodó Gárdonyi-Keller családnak, a déd-, ük- és szépunokáknak, az író olvasóinak, tisztelőinek, az életmű kutatóinak.

Diákkoráig Gárdonyi 12 állomáshelyen fordult meg. Családjával együtt 21 települést, számos borvidéket is meglakott. A tíz Göre-könyv is tanúsítja: a bor és irodalom, a bor és a humor örömszerző testvérek. Gárdonyi szerint: „A borban öröm, barátság, dal és boldogság van.”

Apja Ziegler Sándor Mihály (1823–1879), szász származású, evangélikus felekezettű, gépészmérnök-feltaláló, nemzeti hős: „Kossuth fegyvergyárosa”. A Ziegler-család ősi fészke: Sopron. A vasműves család Nemeskérre költözött. Ziegler Sándor Mihály onnan 16 évesen gyalog ment Bécsbe. A lakatos mesterség ranglétráján emelkedett magasra. 25 évesen már 200 fős gyárat igazgatott, saját szabadalma alapján állított elő színes acélzománcot.

1848-ban teljes vagyonát felajánlotta a magyar hadsereg megsegítésére. Mozgó, igen hatékony fegyverüzemével Aradig követte a kormányt. Román földműves gúnyában utolsóként menekült el az aradi várból. Nemeskérre visszatérve, feljelentették. Már a törvénytől elött állt, amikor rokonai, üzletársai aláírásukkal igazolták, hogy fatális tévedés történt. Azt állították, hogy az ő Ziegler Sándorjuk csak sajnálatos névrokona Kossuth fegyvergyárosának, és mindvégig Bécsben tartózkodott. A zavaros időkben bejött a csel. Gárdonyi apja kiszabadult, de családjával együtt, keresztül-kasul az országban hányatott vándoréletre kényszerült. Sírja a káli temetőben, a kápolnai csata színhelyének közelében 1848-as emlék- és kultuszhely.

Anya, a szőlősgyöröki születésű nemes Nagy Terézia (1840–1926), az anyai szeretet, a hitvestársi hűség és türelem példaképe. Hét gyermeket szült – ebből kettő érte meg a felnőttkort. Szőlősgyöröki házáat eladta, fia annak az árából vásárolt házat Egerben. Erős asszony, igazi *mulier fortis* volt. Anyai Niobé-fájdalma: gyerekeit sorra elveszítette. Az egri Hatvani temetőben nyugszik. Emlékét, családösszetartó jelentőségét az ismeretlen-ség homálya fedi.

Gárdonyi tudatosan döntött, amikor Egerbe költözött. A *Divina Commedia Pokol* fejezetét is fordító író 'az emberélet útjának felén sötétlő erdőbe' jutott – per una selva oscura. Egerről írja: „A Pokol kapujától kerültem az Isten közelébe”. Tehetségét, lelkierejét írói céljai szolgálatába állította. Egyházjogilag is rendezte válását. Anyját Szőlősgyörökről Egerbe hívta. Gyerekeit maga köré gyűjtötte. A tehetség kegyelmével megteremtette ég felé nyitott alkotóműhelyét.

Tordai Ányos, egri ciszterci tanár szerint Gárdonyinak „Eger a megtérést és a megérést” jelenti: „A gondviselő Isten visszahívta (...) egri azilumát az égboltozattal, az Istennel, a másvilággal ezután már **elszakíthatatlanul**, összekötötte.” Alkotói magánya nem sérelem okozta kitesztottság, hanem bölcs belátás és döntés eredménye. Egri otthona menedék, igazi *otium*. A csendben megkapta, megélte „az erő, a szeretet és a józanság lelkét”. Elérte az Arany János-i „független nyugalom / Melyben a dal megfogyanhat.”

Az egri vár feletti dombon lévő otthonában, műhelycsöndjében megtalálta helyét a világ rendjében. Egerben írói műhelyt, szellemi kilátót teremtett. Visszatért hite a szó erejébe, küldetése értelmébe. Földre néző szemmel, égre néző lélekkel alkotott. Néhány *Ars poetica* érvényű, bölcs gondolata: „Amiben a lelketek nyer, az az igazi nyereség”; „csak az a jó könyv, mely tanítója a nemzetnek.” Botanikus és poétikus vallomása: „A virágot a napfény fejleszti ki, az emberi lelket a szeretet.” (*Földre néző szem. Égre néző lélek.*)

Félreérthető zsrunaliszta címke, obligát toposz az „egri remete” titulus. Jogos kérdés: miért és mitől „remete”, akit az írói hivatás és munkaszeretet éltetett, aki több társaságban is munkálkodott, tiszteleti tag volt? – 1898-tól a *Petőfi Társaság* és a *Királyi Magyar Természettudományi Társulat*, a *Kisfaludy Társaság*, a *Vörösmarty Társaság*, a *Magyar Tudományos Akadémia* levelező (1910. április 28), majd pedig tiszteleti tagja (1920. május 5.). Shakespeare-ről tartotta akadémiai székfoglalóját. 1919. október 6-án a *Magyar Írók Nemzeti Szövetségének* díszelnökévé választották. Dante-fordítását Babits is dicsérte. Már életében külföldön is elismerték. 1896-ban a *Milánói Tudományos és Irodalmi Akadémia* is meghívta tiszteleti tagjai közé, és francia kormánykitüntetéssel is jutalmazták.

Keller Péter értékfeltáró munkával bizonyítja, dédapja életművének gyémánttengelye: a Jézus-eszmény. Neves kutatótársaival egy új, teljesebb, árnyaltabb Gárdonyi-képen munkálkodik, hogy fényre derüljön az író sok letagadott, mellőzött, máig homályban hagyott értéke.

Az Isten rabjai (1908) kivételes művészi erővel, lélektani hitelességgel idézi meg *Árpád-házi Szent Margit megszentelődésének*

történetét. A ferences lelkületű kis kertészlegényből Jancsi barát lesz, a *Rómeó és Júlia* Lőrinc barátjához mérhető, ragyogó karakter. A *Jancsi dádé* katartikus szépségű novella. Emberszeretete unikális. Fielding, Scott, Puskin, Hugo, Baudelaire, Lenau, Gorkij... Marquez művei közt is egyedülálló, hiteles emberi és roma sorstűkör.

Az *öreg tekintetes* Dosztojevszkij-mélységű, jövőbe látó példázat-regény, korunknak is szóló intelem, amely rávilágít a lélekrombolás iszonyatos következményeire.

Az *Egri csillagok* nyitánya tüneményes, édes pillanat, a *bájos* esztétikai minőség mintapéldája: „A patakban két gyermek fürdik: egy fiú meg egy leány. Nem illik tán, hogy együtt fürödnek, de ők ezt nem tudják: a fiú alig hétesztendős, a leány két évvel fiatalabb.” A finálé fenséges: „Mind a két anya kitárt karokkal röpött a maga gyermekéhez. Az egyik azt kiáltotta: – Szelim! A másik azt kiáltotta: – Jancsikám! S letérdeltek a gyermekükhöz. Ölelték, csókolták.” A kiengesztelődés jegyében békejobbot nyújtottak egymásnak.

Gárdonyinak mindig voltak jeles, neves, elkötelezett kutatói és olvasói. A 2005-ös *Nagy Könyv* szavazáson az olvasók az *Egri csillagok*at választották legkedvesebb könyvüknek. Az író születésének 150. jubileumán az író tiszteletére Gárdonyban és Egerben új szobrot emeltek. A Kossuth Kiadó *Gárdonyi művei* sorozatot jelentetett meg. A Szent István Társulatnál, Kindelmann Győző szerkesztésében, az *Evangéliumi álmok* (2002) novelláskötethez Keller Péter fülszöveget, az *Útra-készülés* (2007) versválogatáshoz előszót írt. 2013-ban az *Ismerkedésem Dédapámmal* című írása az *Agyagedénybe zárt Isten-sugár* című válogatott tanulmánykötetben jelent meg – a Hungarovox Kiadónál. Szőlősgyörökön elsőként került a települést jelző tábla mellé: „Szőlősgyörök. Gárdonyi-település”.

Devecserben *Gárdonyi Baráti Társaság* alakult, emlékházat vásároltak és rendeznek be. A főút mentén itt is tábla jelzi: „Devecser. Gárdonyi-település”.

A szőlősgyöröki konferenciák előadói Gárdonyit Csokonai és Berzsenyi mellé helyezték a Somogyi Panteonban. Keller Péter szerkesztésében, kiadásában pedig napvilágot látott *A Nemzeti Szalony és más. Válogatás a szőlősgyöröki Göre Gábor Humorkonferenciák előadásaiból.*

Devecserben, a *Fel nagy öröme* születésének színhelyén, *Gárdonyi Társaság* alakult, emlékházat rendeznek be. Devecserben tábla jelzi: *Gárdonyi-település*. Dob István és a város- és kultúraépítő nagy püspökök mellett Eger legfőbb jötevője: Gárdonyi Géza. Borban már megjelent a *Bikavér* fehér párja, az *Egri csillag*. Talán Egerben is megérjük, hogy a városba érkezőket itt is táblafelirat köszönti: „Üdvözljük az *Egri csillagok* városában.”

Gárdonyi számára a *Biblia* „a könyvek könyve”; „Isten szíve dobog benne.”, az *Új-szövetség* pedig: *opus magnum*. Azt kérte: „koporsómban is az legyen a szívemen.” Koporsóját érseke szentelte be. Kosztolányi a *Nyugat* nevében búcsúztatta: Gárdonyi „Jókai és Mikszáth társaságában Hatalmas Harmadik”. Nem „hideg lángelme”; nem „prófétáló”: „más volt és sokkal több volt minekünk. Ő a bájos lángelme volt.” Tordai Ányos írja róla: „Mi egriek följebb nem vihettük. De a jó Isten, hisszük, még magasabba vitte.”

Tinódi Európa-hírűvé, Gárdonyi világhírűvé tette az 1552-es egri diadalt. Eger, az egri vár, Gárdonyi sírja a Bebek-bástyán kedvelt turistacélpont, nemzeti kultusz- és zarándokhely. Jövőre lesz Gárdonyi Géza mennyei születésnapjának 100 éves évfordulója. Az utókor joga és lelkiismereti kötelessége, hogy nemzetnevelő szellemi hagyatékát élő-eleven örökséggé tegye.

CS. VARGA ISTVÁN